

РЕЦЕНЗИЯ
ЗА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА ВАСИЛ ВАСИЛЕВ
„БОГОТЪРСЕНЕ И БОГОБОРЧЕСКИ ИДЕИ В
МИРОГЛЕДА НА НИКОЛАЙ РАЙНОВ (1889 – 1954)“
ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН
„ДОКТОР“ ПО ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 2.4. РЕЛИГИЯ
И ТЕОЛОГИЯ (Християнска апологетика)
от проф. дфн Нина Димитрова,
Институт по философия и социология – БАН

Васил Василев е докторант на самостоятелна подготовка по християнска апологетика към катедра „Систематическо богословие“ в Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Представеният дисертационен труд е посветен на религиозно-философските идеи, изграждащи светогледа на писателя, мислителя, художника, критика Николай Райнов, безспорно една от най-значителните личности в духовния живот на България от първата половина на ХХ век. Изследването е в общ обем 212 страници, структуриран е в предговор, увод, три глави, заключение, списък на използваната литература, обхващащ 241 заглавия, и поместени в края няколко приложения. За член на настоящото жури по защитата на дисертационния труд съм зачислена със Заповед на Ректора на СУ РД 38 – 626 от 05. 11. 2024 г.

Избраната тема на дисертационния труд е изпитание както поради факта, че Николай Райнов е явление в модерната българска култура (чиято ерудиция, по думите на известната полска изследователка Гражина Шват-Гълъбова, „обхваща не само знания от областта на историята на изкуството, античната философия, древната митология, но също и от сферата на езотеричните науки, християнската и еврейската мистика, ренесансовия херметизъм, алхимията, най-сетне – на гностицизма в различните му разновидности“ („*Heresis Bulgarica* в българското културно съзнание на ХІХ и ХХ век 2010“)), така и поради изобилието от експертни изследвания, критики, коментари, отзиви и пр., с които

трудът е трябвало да се справи, да открие собствена позиция за съотношението между богоборчеството и боготърсачеството у писателя.

Предговорът и уводът са направени според стандартните изисквания. В увода ми направи впечатление едно съждение, което приравнява Вазов и Райнов в качеството им на коментатори на едно битово християнство – нещо, с което ми е трудно да се съглася. След което се казва, че Николай Райнов е отдал дарованията и усилията си на света, а не на Бога – твърдение, последвано веднага от друго, в което се казва, че писателят е тръгнал по пътя на незнайния Бог (с. 8-9). Текстът трябва да се изчисти от подобни неясноти и противоречия, да наблегне на аргументацията в полза на едно или друго изказване. От с. 12 например разбираме, че философията и литературата са едва ли не причината Николай Райнов да „загърби“ Исус Христос?

Към изследователската литература по темата трябва да се прибавят още знакови заглавия.

Първата глава – „Живот и дейност на Николай Райнов“, започва с „кратки биографични сведения“ за него, всъщност достатъчно изчерпателни (обхващащи и годините в „новата социалистическа реалност“). Обособен е параграф, специално посветен на творческия път на писателя. Проследени са подробно основните стъпки в този път, като докторантът прави опит да изгради един цялостен портрет на Николай Райнов, представяйки и коментирайки разнообразните аспекти от неговата активност, поставени в контекста на българския модернизъм. Към тези усилия за изчерпателност намират място и спомените на съвременниците за необикновената личност на Райнов.

В тази част от дисертацията е разгледан въпросът за окултната ориентация на Николай Райнов. Страници 55–57 представляват един начален очерк за творческата му еволюция, който според заявката изследването трябва да разшири и задълбочи.

Важно място в анализа на житейския път на писателя заемат връзките му с Петър Дънов като връзки между двама автори с езотерична нагласа. Доколкото основателно му е придадено важно обяснително значение, този момент присъства и на други места в дисертацията.

Обществената *голгота*, на която е подложен писателят по повод на неговия юбилей, е пресъздадена точно и достоверно.

Втората глава е названа „Мирогледът на Николай Райнов“, а третата – „Опит за богословска оценка и анализ на мирогледните позиции на Николай Райнов“ – отбелязвам това, защото излиза сякаш първо се представя мирогледът, а в следващата глава той се оценява от богословска гледна точка. Всъщност оценката постоянно съпътства изложението, представящо възгледите на писателя – това не са два обособени процеса. Така че трябва да се помисли за промяна на заглавието поне на втората глава, която се занимава с *формирането* на възгледите на писателя, с контекста, в който това се случва, и т.н.

Не ми звучи добре „Наследствена религиозност“ (религиозността не се унаследява) – ясно е, че Васил Василев е имал предвид влиянието на семейната среда, довело до толкова обсъжданото семинаристко образование.

Освен семейната среда, докторантът представя и идейния климат на епохата, модните литературни течения, към които е причастен и Николай Райнов, особено символизма. Не по-малко важно е присъствието на окултизма в ранното творчество на Райнов, което в дисертационния труд е обсъдено именно от тази гледна точка. Изказано е твърдението, че интересът на писателя към окултното е мотивиран от стремежа за промяна на действителността, а революционният светоглед (вероятно се има предвид тогавашното разпространение на марксистките идеи у нас) е отхвърлен от него. Може би защото тъкмо гностичните идеи, към които в крайна сметка може да се сведе светогледът на Николай Райнов, поради отрицанието си на *този свят*, съдържат радикално революционно ядро.

В тази част на дисертационното изследване религиозните схващания на Николай Райнов са обобщени като мистицизъм. Както сам Райнов казва, ако религията е пътят, по който човешката душа търси Бога, мистиката е пряката, но по-стръмна пътека, по която Той бива намиран: мистик е „оня, който се води в своята дейност от стремежа да се прояви духовното начало у човека – Бог, да заживее тоя човек със съзнанието, че вечността е негов дял“ („Мистика и безверие“ (1925)).

Следва подробно описание на връзките на писателя с теософията, придружено от опит за разкриване на присъствието ѝ в негови художествени творби. Доброто им познаване прави отлично впечатление. Много добре написани са страниците, посветени на толкова характерните и разпознаваеми *приказки* на Николай Райнов – приказки, за които основателно е поставен въпросът доколко са подходящи за деца, и не защото са страшни (страшни са и тези на братя Грим).

Един от задължителните моменти при обяснението на светогледа на Николай Райнов е обсъждането на отношението му към Ницше – това е направено от Васил Василев в отделен параграф. В тълкуването на докторанта Ницшевият свръхчовек в творчеството на Райнов е аналог на *човекобога* у Достоевски. Нека имаме предвид и това, че един от специфичните български прочити на Ницше е сдвояването на Заратустра с Христос (както посочва Камелия Жабиллова в „Ницше. Топоси на духа“) – особено важно при интерпретацията на романа за Христос.

Друга по-малка част от втора глава се занимава с влиянието на масонството върху формирането на светогледа на писателя, като е предложена кратка история на този световен феномен и е изяснено отношението на Църквата към него. Докторантът обяснява връзката на Николай Райнов с масонството като „закономерна последица от извършващата се секуларизация“. Това обяснение обаче не обяснява нищо – трябва да се откажем от пределно общи обяснения; тук следва да се изтъкнат притегателните за човек с нагласата на Райнов черти на масонството.

В края на главата (както и на другите две) са поместени обобщенията от предходното изложение. В едно от тях се твърди, че Николай Райнов не е част от определена религиозно-философска система (т.е. че се „изплъзва“ от форматирането на схващанията му), което било препятствие за богопознание и същевременно основание за богоборчество. И двете части на твърдението са спорни; необходима е аргументация за това, а не е представена такава.

Стигаме до най-важната глава, в която вниманието е съсредоточено върху именития роман „Между пустинята и живота“ – „първи опит за литературно

осмисляне на евангелския разказ за живота на Иисус Христос в българската белетристика“, по думите на автора. Веднага ще отбележа, че съм изцяло съгласна с препоръката на доц. Риболов (от предварителното обсъждане на дисертацията), че този роман е трябвало да бъде поставен от докторанта в необходимия му контекст на подобни художествени опити за пресъздаване на образа на Христос – Казандзакис е първото име, което ни идва наум, предвид общия балкански контекст. Множество са наднационалните опити в това отношение, но би било добре да бъде представен и съответният национален контекст – през 1927 г. в сп. „Българска мисъл“ Георги Константинов публикува два големи текста, посветени на образа на Христос в българската литература; Цветана Георгиева е автор на монография върху евангелието в литературата на българския модернизъм (2005) и т.н., няма смисъл да изброявам. Но сравнението между различните опити за белетристично пресъздаване на образа на Христос би обогатило значително и настоящото тълкуване на обсъждания роман.

В първия подпараграф на трета глава се казва, че „в произведенията на Е. Ренан и на Николай Райнов се сблъскваме с нарочно, търсено десакрализиране на образа на Иисус Христос“ (с. 132). Всъщност, като оставим настрана Ренан, защо сме уверени в това? Писателят не е оставил никакви документи за *намеренията* си, а, както знаем, намерения и резултат са различни неща. Райнов е автор на *художествен експеримент* и романът му следва да бъде оценяван именно като такъв, а не като религиозно учение. Той е *литературен* факт, а през ХХ век литературата вече се е отказала от дидактическите си нагласи, изоставяйки и реализма. Образи на Христос в световната литература има най-различни, включително обгърнати в революционна романтика, както е в поемата на Блок „Дванадесетте“. Възможни са и чувствително различни варианти на образа при един и същи автор, например у Достоевски („Идиот“ и „Поема за Великия Инквизитор“). На този фон романът „Между пустинята и живота“ е един от поредните опити в обсъжданото отношение. Романът, както е известно, получава полярни оценки, като критиците му изхождат далеч не само от скандала с образа на Христос, а тъкмо от критериите за оценка на *художествените* качества на творбата.

Николай Райнов е бил наясно с *принципната* невъзможност за художествено въплъщение на образа на Христос (а за това вече е оставил писмени свидетелства). На нея се дължи неубедителността и на световните примери в това отношение – включително този с княз Христос на Достоевски.

Най-важен в третата част е опитът за оценката на философско-религиозните възгледи на писателя въз основа на неговия роман от 1919 г. – авторът е призван да даде отговор на въпроса „дали Николай Райнов е обвързан с конкретна религиозно-философска система?“. Васил Василев дава отрицателен отговор, като смята, че единственото, което остава константно в тези възгледи, е мистицизмът. Аз съм на мнение, че отговорът е друг – както отричането на Стария завет, така и – особено! – светлинната метафизика, изразена в първата част на романа (Светлината и нейното падение в плътта на *този свят*), отправят директно към лесно разпознаваеми основни положения на гностицизма като цяло (независимо от множеството му варианти). Неслучайно днешни изследователи оценяват романа като модерен апокриф.

Заклучението на дисертацията е подробно и добре направено. И в крайна сметка то опровергава излишната категоричност по отношение на това, „дали неговото творчество е опит за десакрализация на Божия образ у човека, или обратното – то е опит да бъде предизвикано всичко онова у човека и света, което отдалечава от истината, което е лицемерно и измамно?“ (с. 170).

Като имам предвид голямото предизвикателство на избраната тема, смятам, че Васил Василев е представил една успешна нейна разработка от позициите на богословието. Авторът е изявил удовлетворително научната си компетентност, а положените усилия за издирване на различна документация в резултат обогатяват изложението. Доброто познаване на творчеството на Николай Райнов също е достойнство на труда.

В автореферата, добре предаващ съдържанието на дисертационния труд, са формулирани и приносните моменти, реалистично изведени.

Представени са три публикации по темата на дисертационното изследване.

В заключение: като член на научното жури ще гласувам с „да“ на Васил Боянов Василев да бъде присъдена исканата образователна и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.4 *Религия и теология*, специалност *Християнска апологетика*.

Подпис: